

امکان
و
ضرورت
هر
اسلامی

نشر نگاه معاصر

بررسی و نقد دیدگاه سنت‌گرایان
حسین قنبری

امکان و ضرورت هنر اسلامی

بررسی و نقد دیدگاه سنت گرایان

حسین قنبری

کتابخانه

ناشر: نشر نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر)

دیر: ری: باسم رسام

حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هُما (امید سیدکاظمی)

لیتوگرافی: ...

چاپ و صفحه‌آرایی: ...

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۱۰۰

قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۴۰-۳۴-۲

نشانی: تهران - مینی سیتی - شهرک محلاتی - ف - مخابرات - بلوک ۳۸ - واحد ۲ شرقی

تلفن: ۲۲۴۴۸۴۱۹ / پست الکترونیک: negahe.moas.94@gmail.com

سرشناسه	قنبری، حسین، ۱۳۶۸ -
عنوان و نام پدیدآور	امکان و ضرورت هنر اسلامی: بررسی و نقد دیدگاه سنت گرایان / نوشته حسین قنبری.
مشخصات نشر	تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۷۶ ص: ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س.م.
فروست	نگرش فلسفی.
شابک	978-964-9940-34-2
وضعیت فهرست نویسی	فیبا.
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع	هنر اسلامی - فلسفه
موضوع	هنر اسلامی.
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ ۸ الف ۹ ق / N۶۲۶۰
رده بندی دیویی	۷۰۹/۱۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۹۷۲۷۵

فهرست

۱۳	تشکر و قدردانی
۱۵	پیشگفتار
۱۹	مقدمه
۲۷	فصل اول: مفهوم بحران هنر
۲۷	بحران هنر در دنیای جدید
۲۷	۱-۱- مفهوم بحران هنر در نگاه مورخین و اندیشمندان
۳۰	۱-۲- بحران هنر در جامعه کنونی
۳۳	۱-۳- بحران موسیقی در برخورد با رسانه
۴۹	فصل دوم: مبانی نظری سنت‌گرایان (مفاهیم اولیه)
۵۰	۲- مفاهیم مربوط به جریان سنت‌گرایی
۵۰	۲-۱- مفهوم سنت
۵۲	۲-۲- سنتی و سنت‌گرا در معنایی عام
۵۳	۲-۳- سنت‌گرایی در معنایی خاص
۵۴	۲-۴- انسان مدرن یا متجدد
۵۶	۲-۵- تفاوت مدرنیته و مدرنیسم (یا تجددگرایی)
۵۷	۲-۶- تفاوت بین سنت‌گرا، مدرنیست و پست‌مدرنیست
۵۸	۲-۶-۱- مفهوم عقل استدلال‌گرا، عقل جزئی
۵۸	۲-۶-۲- تفاوت تعقل با ادله‌تراشی (عقلی‌مسلكی)

- ۷-۲- انواع عقل در منظر سنت گرایان (تفاوت عقل جزئی یا استدلال‌گر و عقل کلی یا ۶۰
۸-۲- دین در منظر سنت گرایان ۶۲

فصل سوم: مدعیات اصلی سنت گرایان ۷۱

- ۱-۳- وحدت متعالی ادیان ۷۱
۱-۳-۱- ساحت ظاهری و ساحت باطنی ۷۳
۱-۳-۲- ریثه و وحدت متعالی ادیان و تصوف ۷۷
۱-۳-۳- دسته بندی ادیان ۷۷
۲-۴- نگرش مابعدالطبیعی و انسان شناسی در نظر سنت گرایان ۷۸
۲-۴-۱- ذرات و بودن واقعیت ۷۹
۲-۴-۲- انسان شناسی از دیدگاه سنت گرایان ۸۱
۲-۴-۳- حکمت خدایه و آفرینش جاودانه ۸۳
۲-۴-۵- ربط مابعدالطبیعی به حکمت خالده ۸۵
۳-۶- اخلاق از منظر سنت گرایان ۸۸
۳-۶-۱- اخلاق در منظر سنتی ۸۹
۳-۶-۲- اخلاق و محیط زیست در منظر سنت گرایان ۹۰
۳-۷- انتقادات سنت گرایان به مبانی دنیای جدید ۹۳
۳-۷-۱- نقد علم جدید ۹۴
۳-۷-۱-۱- پیامدهای نگرش انسان جدید به علم جدید ۹۶
۳-۸- چیستی علم قدسی و ویژگی های آن ۱۰۰
۳-۸-۲- روش حصول علم قدسی ۱۰۳
۳-۸-۳- نقش عقل شهودی و الهام در کسب معرفت قدسی و علم قدسی ۱۰۴
۳-۸-۳-۱- روش های حصول عقل شهودی ۱۰۶
۳-۹- مراحل تحصیل معرفت قدسی از دیدگاه قرآنی ۱۰۸
۳-۹-۱- نقش فضایل معنوی در معرفت و علم قدسی ۱۰۸
۳-۹-۲- نقش صور در علم قدسی ۱۰۹

فصل چهارم: هنر از منظر سنت گرایان ۱۵

- ۱-۴- روش بررسی و مطالعه هنر در منظر سنت گرایان ۱۵
۲-۴- طبقه بندی انواع هنر در نظر سنت گرایان ۱۷
۲-۴-۱- تعریف معنویت در هنر از منظر سنت گرایان ۱۸
۲-۴-۲- گونه های متفاوت هنر در نسبت با معنویت ۱۹

۱۲۱	۳-۱ انتقاد از هنر دوران پس از رنسانس، هنر مدرن و پسامدرن
۱۲۱	۳-۴-۱ توضیح مفاهیم مدرن و هنر مدرن در مباحث سنت‌گرایان
۱۲۲	۳-۴-۲ مخالفت با نمونه‌های فکری در هنر دوران پس از رنسانس
۱۳۳	فصل پنجم: تأملی در باب تعریف و محدوده‌های هنر اسلامی
۱۳۳	۱-۵-۱ مسأله ذات‌باوری در تعریف هنر اسلامی
۱۳۶	۱-۵-۲ مفهوم شباهت خانوادگی و کاربرد آن در تعریف‌پذیری هنر
۱۳۶	۱-۵-۲-۱ مفهوم شباهت خانوادگی
۱۳۷	۱-۵-۳ شباهت خانوادگی و تئوری مجموعه‌ها
۱۳۷	۱-۵-۳-۲ به‌کارگیری مفهوم شباهت خانوادگی در تعریف مجموعه هنر اسلامی
۱۴۰	۱-۵-۳-۳ توصیف هنر اسلامی
۱۴۰	۱-۵-۳-۴ تشخیص هنر اسلامی
۱۴۵	۱-۵-۳-۵ ویژگی‌های هنر اسلامی از نگاه مورخین
۱۵۵	فصل ششم: نمادپردازی و تجلی اندیشه در هنر اسلامی
۱۵۵	مفهوم نمادپردازی یا رمزپردازی در هنر اسلامی: انتظار سنت‌گرایان
۱۵۵	۱-۶-۱ اهمیت مفهوم نمادپردازی در بررسی دیدگاه‌های سنت‌گرایان
۱۵۶	۱-۶-۱-۱ پیش‌فرض‌های سنت‌گرایان در بحث نمادپردازی
۱۵۸	۱-۶-۲ انواع نمادپردازی
۱۶۰	۱-۶-۲-۱ مفهوم نمادین‌گنبد
۱۶۳	۱-۶-۲-۲ اسلیمی
۱۶۵	۱-۶-۲-۳ پیشینه اسلیمی
۱۶۷	۱-۶-۲-۴ تفسیر محراب در معماری مساجد
۱۶۷	۱-۶-۲-۵ آینه‌کاری
۱۶۸	۱-۶-۲-۵-۵ نمود مفهوم وحدت در کثرت و کثرت در وحدت در شمس (خورشیدگون)
۱۶۸	۱-۶-۳ نمادپردازی عددی
۱۷۳	۱-۶-۳-۱ هندسه‌سازی بر مبنای اعداد
۱۷۶	۱-۶-۳-۲ رمزپردازی با نسبت عدد طلایی
۱۷۷	۱-۶-۳-۲-۱ نسبت طلایی در هندسه و ریاضیات
۱۷۹	۱-۶-۳-۲-۲ مکان هندسی کعبه و نسبت طلایی
۱۸۰	۱-۶-۳-۲-۳ نسبت طلایی در طبیعت
۱۸۰	۱-۶-۳-۲-۴ نسبت طلایی و هنر
۱۸۲	۱-۶-۳-۲-۵ نسبت طلایی در هنر اسلامی

۴-۶- رنگ‌پردازی و مفهوم نمادین در رنگ ۱۸۳

فصل هفتم: خوشنویسی ۱۹۱

۱-۷- مقدمه ۱۹۱

۲-۷- اهمیت خوشنویسی ۱۹۲

۳-۷- معنویت در خوشنویسی ۱۹۶

۴-۷- علم الحروف (جفر) و خوشنویسی ۱۹۷

۱-۴- ریشه‌های تاریخی سمبولیسم خط و مبنای مابعدالطبیعی علم الحروف ۱۹۹

۲-۴-۷- مکارگیری علم الحروف و پیشینه آن در جهان اسلام ۲۰۲

۵-۷- حریقه و نقاشی ۲۰۳

۱-۵-۷- عیان‌اللی حروفیه و نقطویه ۲۰۴

۲-۵-۷- حروفیه و نقطویه با خوشنویسی ۲۰۵

۶-۷- مبنای علم الحروف از دیدگاه اندیشمندان ۲۰۷

۱-۶-۷- نتیجه‌گیری درباره جفر با علم الحروف ۲۱۰

۲-۶-۷- ابهاماتی در چند علم الحروف ۲۱۳

۷-۷- نتیجه‌گیری ۲۱۶

فصل هشتم: جمع‌بندی و ارزیابی دیدگاه سنت گرایان ۲۲۷

۱-۸- چند ویژگی اساسی و راهگشا در مباحث سنت‌گرایان ۲۲۷

۱-۱-۸- نقد علم‌زدگی ۲۲۷

۲-۱-۸- نقد فردیت‌گرایی افراطی در هنرمند ۲۲۸

۳-۱-۸- دیدگاه انتقادی به مدرنیته در دفاع از سنت ۲۲۹

۲-۸- ارزیابی نظریات سنت‌گرایان ۳۰

۱-۲-۸- یکپارچه‌انگاری جامعه مدرن و جامعه سنتی ۳۰

۲-۲-۸- لغزش در توصیفات ۴۱

۱-۲-۸- حذف بی‌دلیل تمایزات ۴۱

۳-۸- ایدئولوژیک کردن و نقش وحدت در کثرت ۴۲

۴-۸- رازآمیزی شرق ۴۶

۵-۸- لغزش در استدلال ۴۷

۱-۵-۸- تمثیل به جای استدلال ۴۷

۲-۵-۸- عدم دقت در استدلال ۴۹

۶-۸- دلبستگی به تئوری ۵۱

۲۵۴	۷- اصل شمول و عدم شمول
۲۶۲	۸- مدعای عقل شهودی
۲۶۵	حاصل سخن
۲۷۱	منابع

پیشگفتار

حققین، پژوهش‌های بسیاری را در شاخه‌های مختلف هنر اسلامی همچون نگارگری، معماری و خوشنویسی ... انجام داده‌اند. بسیاری از این پژوهش‌ها در حوزه تفسیر معنایی و ناظر به اسلام‌شناسی است؛ از طرف دیگر، تحقیقات درخور جبهی در باب جنبه‌های صوری هنر اسلامی انجام داده‌اند. اما به نظر می‌رسد، یک‌کرد تطبیقی بین این دو حوزه کمتر مورد توجه قرار گرفته باشد.

شاید بتوان گفت جدی‌ترین و منسجم‌ترین رویکرد در حوزه تفسیر معنایی هنر اسلامی، جریان «سنت‌گرایی» است. بسیاری از تحقیقات انجام شده و رسالات علمی سنت‌گرایانی همچون تیتوس بورکهارت، سید حسین نصر و همچنین شته‌های فریتوف شووان در باب هنر در کتب گوناگونش، اساساً در باب فلسفه و فلسفه‌هاست که ایشان البته کمتر به مصادیق هنری و نیز رویکرد تاریخی پرداخته‌اند. به برخی تحقیقات و نظریات سنت‌گرایان بالاخص تیتوس بورکهارت، در باب‌های هنر اسلام و هنر مقدس بیشتر به مصادیق هنری می‌پردازد. اما با وجود که خوانش فلسفی هنر در مباحث سنت‌گرایان آمده است، ولی نمونه آثار هنری یکی در آن‌ها وجود دارد و تقریباً هیچ‌یک به مقوله دگرگونی مفهوم هنر در طول تاریخ نپرداخته‌اند.

پژوهش‌های انجام شده در تشریح نظریات سنت‌گرایان نیز به تحلیل این موضوعات مذکور نپرداخته‌اند. در واقع، بررسی تطبیقی میان نظریات سنت‌گرایان،

آرای فلسفه هنر، تاریخ هنر و مخصوصاً مصادیق هنری پدیده‌ای ضروری است. علاوه بر این، از آنجا که این گونه نظریات هنر را باید در بافت و افق دلالت معنایی سنت‌گرایی فهمید، پیش از بررسی آرا در باب هنر، روشن شدن مدعیات مابعدالطبیعی، انسان‌شناختی و دستگاه فلسفی نیز امری ضروری به نظر می‌رسد که پژوهشگران کمتر به آن پرداخته‌اند.

از آنچه گفتیم چنین بر می‌آید تحقیقات بینارشته‌ای می‌تواند راهگشای فهم بسیاری از مدعیات مطرح شده در باب هنر اسلامی باشد. برای نمونه یکی از فواید به‌کارگیری آرای فلسفه جدید در زمینه تعریف هنر اسلامی از منظر سنت‌گرایان را بررسی می‌کنیم.

سنت‌گرایان در جستجوی عاملی مشترک در میان مصادیق هنر اسلامی هستند؛ دست‌کم بر رد عامل مشترکی بین تمام مصادیق آثار هنر اسلامی وجود دارد. کما اینکه شواهد این عاید است که هیچ‌کس وحدت هنر اسلامی را در زمان و مکان انکار نمی‌کند، خویشاوری واحد بر تمام آثار هنری تأیید شده است. بدیهی است که استعاره نور واحد در اینجا همان مقوله ذات‌باوری را پیش می‌کشد که می‌توان با تکیه بر مباحث ویتگنشتاینین در مبحث مورد بررسی قرار داد.

از دیگر مدعیات متداول، «رجحان خوشنویسی بر دیگر گونه‌ها» و نیز «صوفیانه بودن هنر اسلامی» است. تمامی این مدعیات نیاز به شرح و تطبیق با آثار هنری و تاریخ هنر دارند. به علاوه، بسیاری از پیش‌فرض‌ها در بحث سنت‌گرایان مطرح نشده است و بدون آن‌ها نمی‌توان بسیاری از مدعیات ایشان را بدرستی درک کرد. در این نوشته تلاش بر آن است، برخی پیش‌فرض‌ها نیز روشن شود. جان کلام آنکه در این نوشته تلاش بر آن است که با روش میان‌رشته‌ای، بسیاری از مدعیات سنت‌گرایان را در باب هنر روشن کنیم.

این نوشته در هشت فصل نگارش شده است. در قسمت مقدمه مرادمان را از واژگان مورد نظر مشخص می‌کنیم و در مورد فضای کنونی عرصه هنر و پژوهش هنر مرادمان را مشخص می‌کنیم. در ادامه در فصل اول مفهوم بحران هنر را مورد

بحث قرار می‌دهیم؛ چرا که تا زمانی که بحران یا مشکلی در کار نباشد، صحبت از راه حل بی‌معنا است؛ سنت‌گرایان نیز اساساً هنر در دنیای جدید را دچار بحران جست‌وجو می‌کنند. علاوه بر این، ایشان ریشه بحران هنر را در مدرنیته و مبانی فکری آن می‌دانند. این بحران، حوزه‌های مختلفی را در هنر جدید و قدیم دربر می‌گیرد که به عنوان یک راه حل در مورد هنر گذشته، جریان سنت‌گرایی را مورد بحث قرار می‌دهیم. از آنجا که فهم نظریات ارائه شده در باب هنر اسلامی، درگرو فهم مبانی فکری سنت‌گرایان است، پس از بررسی مفهوم بحران هنر ابتدا به رویکرد فلسفی و ادبیات اصلی در حوزه‌های مختلف می‌پردازیم.

پس از بررسی این مقولات، می‌توان به نظریات هنری در باب هنر اسلامی (و به تعبیری کلی‌تر سنت‌گرایی) پرداخت. بدین منظور ابتدا مفهوم هنر اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهیم؛ پس از آنکه در مورد چیستی هنر اسلامی و ویژگی‌های آن بحث زیادی کرده‌اند. در این فصل، چنانچه مطرح خواهیم کرد که هم جریان سنت‌گرایی به آن کم‌توجه بوده و هم بسیاری پژوهش‌گران بر آن غفلت ورزیده‌اند. در ادامه به مفاهیم کلیدی همچون نمادپردازی در هنر اسلامی از دیدگاه ایشان خواهیم پرداخت. می‌توان گفت در تفسیر هنر اسلامی از منظر سنت‌گرایان، مهمترین مفهوم، نمادپردازی یا رمزپردازی است و توصیفاتشان اغلب در این حیطه قرار می‌گیرد. نمادپردازی بالاخص در معماری و خوشنویسی واجده است و ویژه‌ای است. از این رو فصل جداگانه‌ای را به این موضوع اختصاص خواهیم داد. سنت‌گرایان و بسیاری از مورخین دیگر، خوشنویسی را والاترین نوع هنر اسلامی می‌دانند و در اصل مقوله نمادپردازی در خوشنویسی برجسته‌تر است. بنابراین اقتضای مطلب، بررسی این موضوع در فصل جداگانه‌ای است.

دست آخر ضمن جمع‌بندی دیدگاه‌ها و اشاره به خلأهای موجود در نظریه پردازی سنت‌گرایان، می‌توان نتیجه گرفت با وجود تمام مشکلات در نظریه پردازی ایشان، در حال حاضر تئوری بدیلی برای هنر اسلامی نداریم ولی می‌توان پژوهش‌ها را در جهتی پیش برد که پاسخگوی خلأهای مذکور باشد.